

Gottfried Wagner

Izlaz iz 'Zemlje tuđinske'

Ovo je potpuno lična izjava nekoga ko je duboko dirnut savremenom historijom bliskog i dragog komšiluka, a angažovali su ga na ostvarenju kulturne i obrazovne saradnje jugoistočne Evrope s doličnom kulturnom politikom Evropske unije. Ovaj prilog stoga cilja na 'kontekst budućnosti' programa kulturne saradnje, a ne na tehničke detalje, o kojima će se u ovoj publikaciji pobrinuti drugi.

Čini se da se vještačkoj sintagmi *regija zapadnog Balkana* približava kraj, a s njenim raspadom bi se moglo zatvoriti jedno historijsko poglavlje koje je za mnoge bilo neočekivano, i bolno.

Proces evropske integracije će, konačno, napraviti odlučujući korak ka svom svršetku, bar se nadam.

Tvrdokorna politika, politika moći, i sile, stavila je na čekanje cijelu regiju; kulturne, etničke, jezičke i vjerske razlike korištene su kao oružje i mehanizmi dominacije i isključivanja. Historija je ponovo, i na mnogo načina, ispisivana, iskorištavana i zlostavljana, što u samoj regiji a što na 'Zapadu'. Iz ovog doba velike zbrke i mržnje, zabludenih shvatanja i ideologija, i ubistava, proistekao je vještački proizveden prostor zabrinutosti, pritvora, čekaonica, jedna zona izuzetaka s izuzetno čudnim 'imenom'.

Kultura je bila pojam koji se koristi kao kontejner za sve što bi moglo krenuti naopako u smislu ljudskih odnosa: odnosa ljudi i naroda. Kultura je bila mračna komora, *camera obscura*. Uprkos tome, kultura je takođe značila ljudske strane pripadnosti i identifikacije, i ljepotu onoga što su ljudi zamislili i uradili, u selima, zaseocima, u starim gradovima, u vinogradima i pjesmaricama, u poeziji i mašinama, epskim pričama, mostovima i filmovima, u dječjim srcima. To obilje bogatstva sakupljenog od doline do doline, od rijeke do rijeke, od obale mora do vrhova planina, nekako je postalo talac politike koja je uspjela da kulturu okrivi kao agenta mržnje.

Nisu nimalo pomogli ni nevjerovatni kulturni zaborav i posvemožnje neznanje 'bivšeg Zapada'. Među najvažnijim razlozima za mnoge ozbiljne greške možda su bili i historija postimperijalnog izdvojenog mišljenja i suzbijanje vlatitog udjela u ovoj boljci. Na ovaj začarani krug je ukazala Marija Todorova, kao i mnogi drugi. Ali im glasovi, nažalost, nisu bili dovoljno glasni da bi u proces oporavka angažovali i 'ostale Evropljane', izvan 'regije zapadnog Balkana'. Kultura i njeno zlostavljanje našli su se među ključnim uzrocima svih problema; a ipak, na dnevnom redu posttraumatskih strategija koje su sprovodile EU i njene države-članice, kulture nije bilo. Ova činjenica je bezbroj puta zažaljena, mnogi su pokušali da je promijene, mnogi su lobirali i borili se za ishodovanje značajnih investicija u nadu 'kulture', a protiv naslijeđa i prisustva straha i isključivosti ili, naprosto, posvemošnjeg neznanja. Naravno, bilo je i hvale vrijednih izuzetaka, privatnih i javnih, evropskih i međunarodnih inicijativa koje su pomogle ponovnom uspostavljanju veza u ovoj regiji i u Evropi. Međutim, slobodno se može reći da nije bilo nikakvih kulturnih *strategija* za prevazilaženje jednog problema 'kulturalizovanog' bez premca - i trebalo je veoma dugo da se desi 'otvaranje', simbolično budi rečeno, i 'prava' mobilnost.

Ono što se, po svemu sudeći, zaista mijenja, jeste rastuća svijest Evropske unije o licu njene kulture, njenom strateškom deficitu u ovoj oblasti, kao i o nedostatku kulturnih politika i resursa. Ovaj strateški potez, od kojeg se mnogo očekuje, dešava se u periodu kada procesi pridruživanja zemalja jugoistočne Evrope u EU dobijaju na značenju, u nekim slučajevima i na brzini, a i potencijalima (drugih). Dobar trenutak za ponovni pokušaj: da se kultura na dnevni red stavi onako visoko kako i zaslužuje - i da s pravom postavlja zahtjeve u odnosu na 'integraciju' i izgradnju zajedničke demokratske budućnosti.

Za razvoj novog kulturnog programa glede - i u vezi sa! - jugoistočnom Evropom, ja predlažem dublje kopanje; bilo bi korisno da se razmotre aspekti onoga što se kontekstualno promijenilo od završetka (većine) kriza, i šta još treba da se mijenja. Ja ću samo spomenuti nekoliko novih realnosti.

'Ex-Jugoslavija' je, u svojoj kulturnoj raznolikosti - a danas mnogo više nego ikada ranije - prisutna u sred društvu EU, posebno u zemljama centralne Evrope. Masovne migracije i rijeke izbjeglica, često mladih ljudi koji nisu željeli da 'služe' u ratovima, mijenjaju izgled i DNK mnogih 'zapadnih' gradova, radne snage, pabova i klubova, fakulteta i galerija; sasvim je očito prisutan luksuz uživanja u talenatu i kreativnosti koja dolazi iz ove 'regije zapadnog Balkana', a 'kreativni gradovi' prosperiraju zahvaljujući, između ostalog (i to u značajnoj mjeri) i ovim novim građanima; u međuvremenu je stepen 'prihvatanja' porastao - a ksenofobične projekcije, na žalost još uvijek zapanjujuće snažne, promijenile su 'mete'. Suludo zvuči, ali političke partije, kao na primjer u Beču, pokušavaju obrati plodove etničkih logora bivše Jugoslavije, s prilično bizarnih aspekata ponovnog iskrivljavanja istorije. Druga strana ovog novog prisustva 'ex-YU' na 'Zapadu' jeste nesrećni i teški odljev mozgova 'zapadnog Balkana', te bi bilo koje buduće politike to najozbiljnije trebale imati na umu. Srećom, bar u perspektivi, umjetnici i ljudi iz medija, preduzetnici i menadžeri, kvalifikovana radna snaga, putuju s jedne na drugu stranu i na različite načine ponovo uspostavljaju veze. A ekonomski oporavak će privući i neke od onih koji su još ranije otišli s ovih prostora.

U užem smislu shvatanja kulture, izvanredno je koliko je duboko "balkanska" svakodnevna kultura prodrla u 'pop-realnost' evropskih gradova. Pojavljuju se i njeni napredni hibridni oblici, i umjetnici zauzimaju sve značajniji udio tržišta. Kulturne industrije postaju impresivno 'balkanizovane', u tolikoj mjeri da se, na primjer, 'ozbiljni' pisci 'otamo' ponekad žale na neuravnoteženu 'ekonomiju pažnje'. U svojoj ambivalentnosti situacije, već odavno se previđa da ova 'integracija' ne samo da je uspjela, već je i proizvela novu, bogatu i veoma cijenjenu kulturnu klimu. Idejne vođe i tvorci ovog novog 'talasa' promijenili su obrasce, percepcije, stereotipe i preselili javni 'imaginarij' iz istorije 'viktimizacije' u prisustvo i budućnost samopouzdanja. Dokumenti ove nove generacije na vrhu su top-lista; najnoviji primjer je dobitnica Njemačke književne nagrade za 2010, Melinda Nađ Abonji, rođena u Vojvodini/Srbija, koja živi u Švicarskoj, a knjigu joj je objavio austrijski izdavač.

Da li će ove sociološke i demografske promjene pozitivno utjecati i na 'zemlje porijekla'? I šta nosi privredna i kulturna budućnost 'onih dole' krajeva? Ili, da pitanje postavimo u skromnijim okvirima, što to znači za budućnost programa kulturne saradnje, za proces oživljavanja Evropske agende za kulturu?

Simultanost ne-simultanog još je jedno kompleksno pitanje koje ostaje otvoreno. Dok nekoliko dijelova regije bivše Jugoslavije, sudeći po relevantnim parametrima, napreduje punom parom, dok gradovi poput Tirane cvjetaju i pune naslovnice svjetskih novina, dok je napredak u smislu pomirenja i demokratizacije sasvim evidentan, pa čak i napredak ekonomije i procesa pred pristupanja, neka druga pitanja ostaju goruća, i neki se drugi dijelovi regije još uvijek bore sa svojom budućnošću, da pomenemo samo administraciju i razvoj Bosne i Hercegovine. Nemojmo zaboraviti ni to da je ekonomska realnost na mnogim mjestima depresivna, a proriče im se i prilično tmurna budućnost. Ovo može imati utjecaja i na 'zamrznuta' pitanja od važnosti i potencijalne sporove, uključujući i 'kulturalizovane', etničke i vjerske kontroverze.

Nisu svi konflikti sahranjeni ili riješeni, ni slučajno. Ipak, jedna stvar je jasna, izlaz je daleko lakše pronaći uz jasnu i sadržajnu perspektivu pristupanja i opipljive mehanizame - nego bez njih. Te: za uspjeh dalje evropske integracije od suštinskog će značaja biti: kulturna osjetljivost, podsticajne mjere za kulturnu saradnju i izgradnju kapaciteta, razvoj demokratskih kulturnih politika i velikodušni programi za rješavanje svih važnih pitanja koja su ovdje na kocki.

Sve u svemu, pravac je jasan te, bez obzira na kašnjenja, voz integracije dobija na brzini. Unija koja pregovara pristup 'zemalja zapadnog Balkana' bit će Unija s Agendom za kulturu. Sva tri temeljna stupa ove Agende (a nadamo se i linije djelovanja) od ključnog su značaja za sveobuhvatnu i održivu integraciju 'zapadnog Balkana' na način koji omogućuje da ova čudna sintagma konačno ponovo nestane.

Jedan temeljni stup je 'interkulturalnost' ali - ako 'interkulturalnost' zaživi praksi - pojam će biti transformisan: više nećemo govoriti o raznim 'ostrvima' kultura kojima su potrebni mostovi, nego će evropsku transnacionalnu normalnost dobiti i široki i duboki projekti i programi ojačati regionalnim specifičnostima. Kulturne industrije - kreativnost i inovativnost uopšte: druga tačka dnevnog reda kulture. U ovoj areni ova regija može ponuditi mnogo toga, ako ju se podrži pametno, kroz nove vrste investicija.

Treći temeljni stup: vanjsko djelovanje EU i, unutar tog djelovanja, komponente koje se odnose na kulturu: sve dok ostajemo u predpristupnom odnosu, i strukturirani smo kao susjedstvo, tzv. zapadni Balkan će biti važan testni poligon za - konačno - prepoznavanje značaja kulture i adekvatnog odgovora na ovo saznanje, uključujući i pronalaženje rješenja za izuzetno simbolično i izuzetno kulturalizirano pitanje 'imena'. I opet, ako se ovo uradi kako treba, spoljne politike vis-à-vis ZB već će biti transformisane u unutrašnje politike. Unija će srdačno dočekati svoje nove građane, koji će naše iskustvo obogatiti raznolikošću, nevoljama i načinima prevazilaženja nevolja. Sve to će, konačno, ojačati i naše kapacitete da se u drugim kriznim područjima svijeta pokažemo korisnima.

Izlaz iz 'Zemlje tuđina', popraćen nestankom svih imena tranzicije, za Evropu će otvoriti novo poglavlje, i dokazati njenu sposobnost da prevaziđe naslijeđe prošlosti, podrži kulturu odgovornosti i sve nas ojača za suočavanje s budućnošću.

Tekst napisan za makedonsku Kontaktanu tačku za kulturu, u povodu objavljivanja Evropskog programa za kulturu 2010.

© 2011 Gottfried